

MÉS SOBRE LA LLENGUA DELS DOCUMENTS NOTARIALS.

Recensió i anotacions a l'article de Rosa Congost,
«La llengua dels notaris. Notes sobre l'ús social del català (i del castellà)
a la Girona de mitjan segle XIX»,¹ i consideracions sobre els efectes
de la política i la legislació en els usos lingüístics

Sebastià SOLÉ I COT²

Sumari

0. Justificació
1. La introducció
2. *La moda d'escriure en castellà*
3. L'informe de la Diputació de Girona sobre si cal imposar el castellà en les escriptures notarials
4. La llengua dels testaments a Girona (1853-1861)
5. La castellanització de les notaries gironines i les seves causes. El sistema notarial i registral espanyol: de l'Antic Règim a l'Estat constitucional
6. Els notaris catalans davant les reformes de la segona Dècada Moderada

0. JUSTIFICACIÓ

El fet d'haver escrit fa ja més de vint anys l'article «La llengua dels documents notarials en el període de la Decadència»³ m'ha portat a llegir amb curiositat i interès el treball de Rosa Congost, que aprofundeix una qüestió sobre la qual jo m'havia limitat a cridar l'atenció, tot quantificant i analitzant una àmplia mostra d'escriptures notarials de Girona de mitjan segle XIX i altres documents, la qual cosa li permet de fer interessants consideracions sobre els usos i les actituds lingüístiques dels notaris i de la societat gironina en general.

1. Publicat dins *Estudi General. Revista de la Facultat de Lletres de la Universitat de Girona. Miscel·lània d'Homenatge a Modest Prats*, 22 (2002), vol. II, p. 125-147.

2. L'autor d'aquest article participa en el projecte d'investigació intitulat *Els juristes i el dret en la Corona d'Aragó*, dirigit pel Dr. Tomàs de Montagut, catedràtic d'Història del Dret de la Universitat Pompeu Fabra, i subvencionat pel Ministeri d'Educació i Cultura (ref^a BJU 2000-0971).

3. Publicat a *Recerques*, 12 (1982), p. 39-56.

1. LA INTRODUCCIÓ

L'autora comença amb una introducció (p. 125-126) on exposa unes limitacions del treball que, a mesura que el lector avança, aquest veu que no es tracta tan sols d'«unes notes [...] que només volen suggerir algunes pistes», sinó que ha examinat una quantitat considerable de documentació notarial i jurídica en general, i que, malgrat que ens adverteixi que no és «investigadora de la llengua ni historiadora del dret», coneix, en les dues especialitats, les fonts i els conceptes bàsics per a l'objecte del seu treball.

2. LA MODA D'ESCRIURE EN CASTELLÀ

El primer apartat (p. 127-129) l'intitula «La “moda” d'escriure en castellà i la necessitat puntual d'escriure en català», on veiem com la gent culta o, si més no, benestant, escrivia en castellà fins i tot quan s'adreçaven a la família o en les coses més personals, però que ho feien en català quan s'adreçaven a la gent inferior i també en algunes ocasions en què volien tenir la satisfacció d'expressar-se per escrit en la llengua en què s'expressaven habitualment de paraula.

3. L'INFORME DE LA DIPUTACIÓ DE GIRONA SOBRE SI CAL IMPOSAR EL CASTELLÀ EN LES ESCRIPTURES NOTARIALS

El segon apartat (p. 130-133) analitza un informe de la Diputació Provincial de Girona, de 1858, efectuat per ordre de l'Audiència Territorial, «sobre la conveniència de declarar obligatòria la redacció de les escriptures notarials en castellà». La Diputació hi respon afirmativament, però proposa que, en els pobles de menys de mil habitants, es doni un termini de dos anys abans d'aplicar-ho. El diputat Moner, en un vot particular, defensa que s'apliqui amb caràcter immediat a tot arreu, amb els arguments que en dos anys no desapareixeran les dificultats de fer-ho en castellà en els pobles petits, que els que no entenen el castellà tampoc no entenen les escriptures en català, i que la gent dels pobles grans se n'aniria a atorgar davant notaris de pobles on ho poguessin fer en català. El segon dels arguments —que els que no entenen les escriptures en castellà tampoc no les entenen en català— va desaparèixer de la redacció final del vot, i sembla que en els documents examinats per l'autora no consten les causes de tal

desaparició; nosaltres pensem en la cultura jurídica popular de la pagesia, bona coneixedora de les institucions familiars i successòries i dels seus vicicolls,⁴ a diferència de la població urbana: és a dir, l'argument era fals i retòric, si no mostra d'un menyspreu de classe. L'Audiència Territorial va informar que totes les escriptures s'haurien de fer en castellà, i així ho va recollir la Llei orgànica notarial (d'ara endavant, LON) de 1862. El mateix Moner proposà, en el seu vot particular, que el català rebés el mateix tractament previst a les lleis per als documents en llengua estrangera (p. 135, n. 16): hi devia haver el problema dels efectes legals de l'antiga documentació en català.

4. LA LLENGUA DELS TESTAMENTS A GIRONA (1853-1861)

L'apartat següent (p. 134-143), el més extens de tots, és un estudi quantitatiu i qualitatiu sobre la llengua dels testaments de la ciutat de Girona de 1853 a 1861: quants se'n fan en una llengua i l'altra i qui els fa (a quina classe social pertanyen). Comença advertint que «els testaments van constituir el darrer tipus d'escriptura a castellanitzar-se» (p. 134), que mantenen més el català que no pas els capítols matrimonials, i ho quantifica. Això seria, creiem, perquè es consideraria un acte íntim, personal, i en català s'expressaria més bé aquesta mena de coses, i el notari —que sol ser del mateix país— ho comprèn i ho respecta (com si diguéss: les compraven des, els capítols, etc., en castellà, però amb els testaments farem una excepció); i també per qüestió d'edat: els testaments se solien fer en edat madura (sovint quan hom se sentia la mort pròxima) —llàstima que en els testaments no hi solia constar l'edat dels testadors—⁵ i, doncs, menys sensible als canvis de moda lingüístics.⁶ Avui sabem que passa, si fa o no fa, el mateix, fins i tot amb notaris poc disposats —però no recalitrants— a la «disponibilitat lingüística» dels atorgants.

4. Segons la meua limitada experiència i apreciació personal, als anys cinquanta i seixanta del segle xx podríem dir, caricaturitzant, que sabia més d'herències i de capítols matrimonials la gent dels pobles que els advocats de Barcelona, on les institucions successòries que s'aplicaven eren molt elementals i ja feia molts i molts anys que no es feien capítols.

5. A diferència del que passa avui, l'aniversari de les persones no era objecte de cap celebració, i molts ignoraven la data del seu naixement i, fins i tot, en fer-se grans, la seva edat exacta.

6. Des d'aquest punt de vista seria interessant veure també si hi ha alguna relació entre la llengua i les edats i la procedència geogràfica dels testadors i notaris.

Diu l'autora: «No arribem a imaginar-nos el notari preguntant al client de manera innocent: en català o en castellà?» (p. 140). Nosaltres tampoc no ens ho imaginem, perquè pensem en la nostra experiència d'avui. I continua amb un altre advertiment: «la llengua dels testaments reflecteix més la llengua dels notaris que la llengua dels testadors», que entenem en el sentit que és el notari qui, en definitiva, decideix la llengua del document.

L'autora compara la diferent proporció de les dues llengües que troba en els testaments de les diferents notaries de Girona, i ho relaciona amb la classe social dels testadors. Primer analitza el que anomena «testaments religiosos» (del context es desprèn que Congost es refereix a testaments d'eclesiàstics, tant seculars com regulars), i adverteix que són en castellà en una proporció molt superior als dels laics, la qual cosa encaixa, creiem, amb la política castellanitzadora dels bisbes i ordes religiosos excepte, potser, en la predicació; i, quan es tracta de monges, encara molt més, gairebé tots (8 de 10: caldria confirmar-ho amb una mostra més àmplia, però l'observació és, de moment, vàlida); és aquesta una manifestació de la més gran sensibilitat femenina per la moda, també, doncs, la lingüística? És que algú els suggeria el testament o els empenyia a fer-lo —la superiora del convent, per exemple— d'acord (conxorxada) amb el notari? L'autora ha comptabilitzat també els testaments dels regulars exclaustrats amb les lleis desamortitzadores, i troba que la meitat són en castellà. Comenta que, essent possiblement «el sector més descontent del clergat, [...] el més antiliberal i més proper a les posicions carlines, això no casa amb la idea, tan estesa, que associa la llengua castellana només amb les posicions liberals». Sembla plausible que els tals frares o monjos estiguessin descontents, tot i que els convents no fossin cap edèn; ho sembla també que fossin antiliberals i carlins o pròxims al carlisme (un moviment que devia donar sortida a tota classe de descontents), tot i que de religiosos liberals sabem que n'hi havia uns quants; però no he tingut mai clar que els liberals fossin més castellanitzats lingüísticament que els no-liberals: em sembla que, en això, estaven leri-leri, que era una actitud més generacional que ideològica.⁷ Llàstima que no sigui fàcil de conèixer l'edat dels testadors ni la dels notaris autoritzants.

A continuació, l'autora analitza la llengua dels testaments en relació amb l'alfabetització dels atorgants, i conclou que, entre els qui saben escriure o, si més no, signar, el testament és en castellà en una proporció molt més alta. I que Tomàs Lloret, el notari que escriptura més testaments en ca-

7. Tenim entès que els dirigents carlins catalans feien servir el castellà tant com els liberals.

talà, «era el notari dels analfabets» (p. 140).⁸ La qual cosa ens fa pensar que, si el notari era qui decidia la llengua, el tal notari compartiria o aparentaria compartir actituds ideològiques o, si més no, culturals, amb els seus clients, que així s'hi sentirien més còmodes.

L'autora ha examinat 45 testaments closos que havien estat oberts, 15 dels quals en castellà: «Nobles, hisendats i notaris, una vegada més, destaquen en aquesta pràctica» (p. 135, n. 16). Nosaltres hem d'advertir que no tots els testaments closos eren necessàriament autògrafs, i, doncs, que pel simple fet d'ésser testaments closos no hi podem excloure influències alienes al testador (ignore si algú ha estudiat històricament aquesta classe de testaments; per la meua part, n'he vistos alguns dels segles XVIII i XIX, des-closos i protocol·litzats, i, en uns quants casos, la signatura del tal testament no sembla de la mateixa mà del text que la precedeix). Congost no fa observacions sobre la lletra d'aqueixos testaments.

5. LA CASTELLANITZACIÓ DE LES NOTARIES GIRONINES I LES SEVES CAUSES. EL SISTEMA NOTARIAL I REGISTRAL ESPANYOL: DE L'ÀNTIC RÈGIM A L'ESTAT CONSTITUCIONAL

L'autora constata oscil·lacions —avenços i retrocessos— en la castellanització de les escriptures de les notaries de Girona en el període estudiat (p. 136). Aquestes oscil·lacions seria interessant d'esbrinar si eren paral·leles als canvis polítics de l'època i/o a les vicissituds i a l'aprovació dels diferents projectes de lleis de regulació de la professió notarial, de les escriptures públiques i del Registre de la Propietat, així com d'alguns altres sobre matèries més distants. Congost constata la castellanització total i definitiva de quatre notaries de Girona d'ençà de l'11 de desembre de 1860, del 6 d'abril de 1861, del 15 de juliol de 1860 i del 21 d'agost de 1861, respectivament, totes entorn de la Llei hipotecària de 8 de febrer de 1861, de la «Instrucción para la Redacción de Instrumentos sujetos a Registro» de 12 de juny de 1861, i, ja uns mesos més enllà, de la LON de 28 de maig de 1862, aquesta darrera justament l'única que esmenta Congost. Arribats en aquest punt, hem de fer un excurs que ens servirà per valorar la transcendència de la política i de la legislació en la qüestió que ens ocupa.

8. Cosa que no ens sorprèn. Ja Pere Anguera ha intitulat encertadament un llibre seu *El català al segle XIX: de llengua de poble a llengua nacional* (Barcelona, 1997).

El sistema espanyol de fe pública es basa, des del 1863 si més no (any d'entrada en vigor de la Llei hipotecària de 1861), en un doble control de la legalitat i de la correcció de les escriptures públiques: el que duen a terme els notaris i els registradors mitjançant, respectivament, la redacció i l'autorització de les escriptures, i la qualificació i la inscripció llur en els registres de la propietat. L'origen dels notaris es remunta a la baixa edat mitjana, i la seva tècnica i facultats poc han variat —relativament— fins ara. En canvi, podem considerar que els registres de la propietat, a Espanya, es creen per la Pragmàtica de 31 de gener de 1768⁹ —hi ha antecedents des del segle XVI¹⁰ sembla que de poca transcendència i que no afectaren Catalunya— amb el nom d'*oficis d'hipoteques* —que alternarà indiscriminadament amb el de *comptadores d'hipoteques* fins a mitjan segle XIX— amb la finalitat (aparent, si més no) de donar publicitat a aquest tipus d'obligacions reals. A partir del 1829¹¹ i especialment del 1845¹² apareix una legislació¹³ de rang divers amb les característiques següents:

- declara obligatòria la inscripció als llibres dels dits oficis o comptadores d'hipoteques de totes les escriptures públiques que continguin alienació de drets sobre béns immobles;¹⁴
- obliga els notaris a incloure en les escriptures sobre tals negocis clàusules de nul·litat en cas de no-inscripció;
- paral·lelament, imposa multes governatives en el mateix supòsit;
- exigeix per a la inscripció el pagament dels impostos meritats pels tals negocis (principalment, els que gravaven les transmissions dels drets, els famosos *drets* [=impostos] *reals*; caldria examinar fins a quin punt servia també per controlar el pagament dels impostos anuals que gravaven la propietat immobiliària);
- els oficis d'hipoteques són encomanats a persones nomenades per les autoritats governatives i judicials (escrivans registradors);
- a partir del 1829, el govern dona als dits oficis una finalitat primor-

9. Nov^a Rec. 10.16.3. R. M. ROCA SASTRE, L. ROCA-SASTRE, *Derecho hipotecario. Fundamentos de la publicidad registral*, 8a ed., vol. I, Barcelona, 1995, p. 151-155.

10. ROCA SASTRE, *op. cit.*, vol. I, p. 147-151.

11. RD de 31 de desembre de 1829 (veg. ROCA SASTRE, *op. cit.*, p. 156).

12. RD de 23 de maig de 1845 (veg. ROCA SASTRE, *op. cit.*, p. 156).

13. Veg., a més de l'obra citada dels ROCA SASTRE, el recull de L. GALINDO, R. DE LA ESCOSURA, *Colección completa de Leyes, Reales Decretos, Reales Órdenes, Circulares y Resoluciones referentes a la toma de razón de la propiedad inmueble y derechos reales en España...*, Madrid, 1881.

14. A Catalunya, això ja era pràcticament vigent des de l'edicte del capità general de l'11 de juliol de 1774 (ROCA SASTRE, *op. cit.*, p. 155-156).

dialment recaptadora, passen a dependre de la *via* (després, Ministeri) d'Hisenda, i el comptador (=registrator) esdevé, essencialment, un recaptador de l'Estat; aquesta condició es referma a partir del 1845, a l'inici de la primera Dècada Moderada, any de la modernització del sistema tributari espanyol (Llei Mon).

Mentre que els notaris continuen essent una professió tradicional, *privada* (encara que amb previ nomenament —que no elecció— del poder públic), regida per un dret i una pràctica seculars, i exercida, a Catalunya, per catalans en la seva immensa majoria, els comptadors o registradors són una professió nova, vinculada estretament a l'Estat, amb més paral·lelismes amb els funcionaris governatius i judicials, que des dels seus orígens utilitzen el castellà en molta més proporció —si no sempre, caldria veure-ho—¹⁵ que els notaris.

Volem dir, doncs, amb tot això, que la necessitat d'inscriure les escriptures notariales als oficis o comptadores d'hipoteques i sotmetre-les a un cert control dels escrivans registradors induiria els notaris a redactar les escriptures en castellà. Forma part de tot un conjunt de causes que pressionen en un mateix sentit; dit per l'ordre en què es va anar imposant el castellà pel rei, primer, per l'Estat, després: institucions polítiques i governatives, tribunals de justícia, escoles, oficis d'hipoteques, llibres dels comerciants, etc. El català no té prestigi, hom no sap escriure'l, hom no s'hi troba còmode escrivint-lo, les escriptures poden haver d'anar a tribunals i a altres institucions públiques on hi ha gent forastera que només entenen i actuen en castellà i que fàcilment s'incomoden davant un document en català, etc. I, si tot això afecta la documentació pública, oficial, afecta també la documentació privada.

L'autora observa que el 1853 ja hi havia dues notaries completament castellanitzades a Girona (p. 134), i que la castellanització de les notaries restants sembla que pren una especial embranzida entre 1860 i 1861. No falla:

15. Marina López, que ha examinat els registres de Barcelona dels segles XVIII i XIX («Una nueva fuente para la historia de Barcelona: el Registro de Hipotecas», a *Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos*, IV, 1974, p. 365-394), ens ha dit que sempre hi ha vist les inscripcions en castellà. Nosaltres només podem dir que, en les escriptures que hem vist, la nota de la *toma de razón* és sempre en castellà, fins i tot quan les escriptures són en català i en un lloc tan allunyat de Barcelona com Talarn (any 1798); només hem vist una escriptura, inscrita a l'Ofici d'Hipoteques de Figueres amb data 18 d'agost de 1813 *al fol. 125 del registre del corrent any*, en què la presa de *rabó* —és a dir, la nota signada i rubricada que l'escrivà-registrator posa al capdavall de l'escriptura que certifica que ha estat inscrita— és en català; però no oblidem que, en tal data, els francesos encara no s'havien retirat de l'Empordà (el document pertany actualment al notari Joan Bernà i Xirgu, a qui agraeixo que me l'hagi deixat consultar).

el fenomen és paral·lel a l'evolució política i a la dels avantprojectes de llei conseqüents. A partir de 1847, apareixen nombrosos projectes de llei públics i privats de reforma del sistema notarial —sempre ja amb el nom de *notaris* i de *notariat*, en comptes del castellà tradicional d'*escribanos*—¹⁶ que havien de fer l'efecte que la reforma i l'adaptació de la professió als principis constitucionals i ideològics (i, doncs, també lingüístics) del règim era imminent. Després del parèntesi del bienni progressista, en què no s'imposen noves limitacions legals a la llengua catalana¹⁷ —però sense que se suprimeixin les que s'hi havien imposat anteriorment—, la reacció moderada reprèn, sense fer-se esperar, la persecució: Llei d'instrucció pública de 1857, alhora que es reprenen amb empenta els avantprojectes de reforma notarial i registral —el 1858, l'aleshores Col·legi de Notaris de Barcelona crea la revista *La Notaria* justament per defensar els punts de vista dels notaris catalans davant els canvis que se senten immediats—, que abocaren a la Llei hipotecària de 8 de febrer de 1861 (en vigor des de l'1 de gener de 1863), a la «Instrucció para la Redacción de Instrumentos sujetos a Registro» (de 12 de juny de 1861, en vigor des de l'1 de gener de 1862), a la LON de 28 de maig de 1862, i al primer reglament notarial de 30 de desembre de 1862. Amb una forta pressió política i legislativa d'imposició del castellà, amb uns notaris cada vegada més dependents de l'Estat —que extingeix les notaries privades (*alienades*), que exigeix als notaris nous la llicenciatura en dret (que fins aleshores no tenien la majoria) i la superació d'unes oposicions, que els subordina a les audiències i a determinats organismes governatius...—, cal comprendre, doncs, els ràpids avenços en la castellanització dels notaris durant aquells anys. *No s'ha de menystenir, doncs, la transcendència de la legislació en el fenomen.*

6. ELS NOTARIS CATALANS DAVANT LES REFORMES DE LA SEGONA DÈCADA MODERADA

El darrer apartat (p. 143-147), Congost l'intitula «L'article 25 de la llei del notariat de 1862», però és molt més que això: és una reflexió general sobre l'actitud dels notaris catalans envers la llengua, envers l'Estat, envers la professió notarial (corporativisme) i envers la societat de la qual formen part. L'autora observa que els notaris catalans —principalment els de Barcelona, creiem—, dirigits per l'inefable Falguera, tronen contra el paràgraf

16. V. E. GIMÉNEZ-ARNAU, *Derecho Notarial*, Pamplona, 1976, p. 153-155.

17. F. FERRER I GIRONÈS, *La persecució política de la llengua catalana*, Barcelona, 1985, p. 69.

de l'article 25 de la LON que obliga els notaris a advertir els atorgants del dret de llegir per ells mateixos les escriptures abans de firmar-les perquè ho consideren depressiu de l'autoritat del notari, però, en canvi, callen com uns morts davant la imposició total i absoluta del castellà en les escriptures que fa el mateix article; i observa també que els mateixos notaris saben organitzar-se, moure's, pressionar les institucions polítiques, administratives, etc., de l'Estat, per tot allò que els interessa —la paralització del Projecte de Codi Civil de 1851 (que amenaçava l'emfiteusi, la llibertat de testar, el règim econòmic del matrimoni..., i, en general, tot el dret privat català), la modificació de determinats articles de la Llei hipotecària (per evitar la inscripció d'alienacions del domini útil sense l'autorització del senyor directe) (p. 147, n. 25), etc.—, però que res no fan en favor de la llengua catalana tan directament amenaçada en tots els àmbits escrits. I en dedueix «que les classes dominants catalanes havien assumit que la llengua culta, moderna i científica [...] era la castellana». En la meua opinió, això passa per tot el que hem dit; a part que, el 1862, com en tot el segle XIX, a Catalunya ningú no percep que la llengua catalana, l'única en què s'expressa oralment la majoria de la població, es trobi amenaçada; perquè sí que els notaris catalans són perfectament conscients de les diferències que tenen respecte dels notaris *castellans* (com diuen a l'època): quan protesten del paràgraf de l'article 25 referent al dret dels atorgants de llegir per ells mateixos les escriptures, no ho fan únicament per defensar un privilegi corporatiu, com creu l'autora, sinó també per mantenir la concepció del notari tal com ha estat entesa i practicada a Catalunya des de la baixa edat mitjana: com un professional que té confiada la fe pública (a Catalunya, M. Teresa Ferrer no ha trobat cap disposició que recordi als notaris la necessitat de llegir la cèdula als atorgants o que els en recrimini el mancamment, a diferència d'Itàlia);¹⁸ quan el *Boletín del Notariado* de Madrid diu, cap al 1858, que els notaris catalans tenen una força col·lectiva que contrasta amb l'esperit individual del notari que domina arreu d'Espanya (p. 144), no fa més que reconèixer la realitat històrica de l'art de notaria a Catalunya i dels col·legis de notaris, dotats aquests d'autonomia, amb capacitat normativa, examinadora i disciplinària —que fins a un cert punt s'assemblaran als nous col·legis creats per la LON—, res del qual no existia a Castella, on només hi havia, en alguns llocs, germandats notariais amb una finalitat únicament assistencial;¹⁹ tam-

18. M. TERESA FERRER I MALLOL, «La redacció de l'instrument notarial a Catalunya...», a *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, iv, 1974, p. 42.

19. J. BONO, *Historia del Derecho Notarial Español*, vol. 1, tom 2, Madrid, 1982, p. 311-312.

bé revela el prestigi dels notaris catalans a tot Espanya, potser reflectit —caldria esbrinar-ho— en el nom de *notaris* (usual a Catalunya des d'antic, en comptes del d'*escrivans*, propi de Castella) adoptat per la legislació espanyola i pels projectes de reforma des del final de la dècada dels quaranta, si més no,²⁰ i definitivament per la LON de 1862; quan la revista *La Notaría* diu, el 1860, que «*Los Notarios en Cataluña por lo general pertenecen a familias conocidas y acomodadas y pocos hay que no posean [...] otra clase de bienes o rentas que les hacen independientes e incapaces de faltar a sus deberes*», està remarcant el caràcter més benestant dels notaris catalans, el seu bon procedir i una violació històricament poc significativa, d'escassa transcendència, de les seves obligacions professionals; quan, en el mateix lloc, constata el refinament de la seva educació i la distinció del seu capteniment social (el seu relativament elevat estatus i prestigi social), expressa una realitat palpable des d'antic; quan, el 1859, la mateixa revista afirma —en relació amb l'article 18 del Projecte de llei notarial de 14 de febrer de 1859 (que va ser el futur article 25 de la LON) que diu que les escriptures caldrà redactar-les «*en letra clara, sin abreviaturas ni guarismos, sin dejar huecos ni blancos [...]*»— que els notaris catalans ja ho fan «*desde el origen de los protocolos*» (p. 144), diu una veritat a mitges però certa sense reserves des del 1736 per a Barcelona i des del 1755 per a tot Catalunya.²¹ Perquè no hi ha dubte possible: els notaris catalans de la segona meitat del XIX «tenen una consciència clara de diferenciació respecte de la resta de notaris d'Espanya» (p. 145), critiquen l'unitarisme i el centralisme (p. 146, n. 20), defensen la tradició notarial catalana, el dret català, etc.; si no diuen res de la llengua és perquè, després de més d'un segle de persecució —ben bé tres generacions sense català a l'escola—, accepten el castellà com a llengua d'alta cultura i mantenen el català com a llengua parlada col·loquial. I després alguns diuen que el català ha estat i és la llengua de la burgesia!

20. V. GIMÉNEZ-ARNAU, *op. cit.*, p. 152-155. Aquest autor, ferm partidari d'un sistema notarial unitari i centralitzat, reconeix que el notariat de les «*regiones forales*» va ésser un «*ejemplo y acicate para la reforma*» (p. 152).

21. V. R. NOGUERA DE GUZMÁN, «La doble redacción del instrumento notarial en Cataluña», dins *Anales de la Academia Matritense del Notariado*, XXII, tom I, Madrid, 1979, p. 335 i s.; Josep M. PONS I GURI, «Algunes orientacions per a la utilització dels fons de seccions històriques en districtes notariais», dins J. M. PONS I GURI, *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*, Barcelona, 1989, vol. I, p. 159-190; M. TERESA FERRER I MALLOL, «La redacció de l'instrument notarial a Catalunya. Cèdules, manuals, llibres i cartes», dins *Estudios Históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos*, IV, Barcelona, 1974, p. 29-191.

Nosaltres encara fariem més matisos a l'interessant quadre esbossat per Rosa Congost sobre els notaris del segle XIX. És veritat que els notaris s'alineaven essencialment amb els propietaris en la defensa política dels seus interessos, com remarca l'autora tot insistint en l'esperit conservador i privilegiat dels notaris, però no hem pas d'oblidar que el sistema emfitèutic era molt menys especulatiu i més beneficiós per als emfiteutes que no pas la propietat liberal (l'emfiteusi solia ésser per vida d'hereus; la pensió, mòdica; el lluïsmo, rar; el senyor útil era pràcticament el propietari; i va permetre un accés còmode a la propietat als treballadors que havien emigrat a les poblacions més industrialitzades) i que precisament va ésser l'acció combinada de la legislació i de la justícia espanyoles durant el segle XIX el que va condemnar l'emfiteusi a la desaparició; si ho oblidem, diem una veritat a mitges que enganyarà els lectors.

D'altra banda, potser els notaris catalans de la segona meitat del segle XIX no van aconseguir pas tantes coses de Madrid com sembla donar a entendre l'autora. De poc els va servir acceptar l'ús exclusiu del castellà, ans al contrari, va facilitar l'arribada progressiva de notaris forasters que desconeixien el dret català i les clàusules d'estil de les escriptures, indispensables per a la bona aplicació del dret català.

Acabarem amb una objecció que no invalida les altres conclusions del treball però que em sembla important, més pel que suposa i calla el treball que no pas pel que diu. L'autora comença dient que «investigar l'ús d'una llengua no pot realitzar-se fent abstracció de les relacions (i contradiccions) socials, que l'estudi de les lleis pot ajudar a entendre la realitat històrica, però rarament és suficient per explicar-la, que per investigar l'ús d'una llengua [...] cal investigar els qui la utilitzen» (p. 125): completament d'acord. Però quan acaba dient que «els notaris [del segle XIX] —com tampoc els propietaris de l'IACSI,²² per posar un altre exemple [...]— no van fer cap gest per defensar la llengua catalana perquè les classes dominants [...] havien assumit que la llengua culta, moderna i científica [...] era la castellana» (p. 147), el lector desprevingut (un lector desconexedor dels fets) es pensarà que, al cap i a la fi, les lleis reflectien la voluntat social; que en l'actitud de les *classes dominants* no hi tenia res a veure més de cent anys de persecució lingüística en què el català fou expulsat dels tribunals, de les escoles, de les impremtes, dels llibres de comerç, de la majoria d'institucions, etc.; i fins potser que tal persecució no va existir o que ha estat exagerada, que no n'hi ha per tant. Quina llengua, quin poble, hagués resistit una pressió política semblant? Alguns, aquestes coses ja les diuen justament basant-se en

22. L'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, el sindicat dels terratinents.

el meu article:²³ si les escriptures notariales es van continuar fent en català tot el XVIII i part del XIX, és que no hi va haver persecució de la llengua. No hem d'oblidar que els efectes de la política lingüística en determinats àmbits són a llarg termini. De la qual cosa, en la nostra història moderna i contemporània, tenim molts exemples.

Per justificar tal pressupòsit —el caràcter secundari, no decisiu, de la legislació— ens diu que avui, malgrat la Llei de normalització lingüística de 1983, «la rutina de molts notaris i la indiferència de molts clients ha fossilitzat el castellà com a llengua habitual dels despatxos de les notaries» (p. 125). N'està segura, l'autora, que és per *la rutina de molts notaris*? No deu ser també, o més aviat, per la forma de provisió de les notaries (de què ha estat totalment marginada la Generalitat per una, si més no pintoresca, interpretació de l'Estatut?²⁴ No deu ser que, davant l'absència de la pregunta del notari al client sobre en quina llengua vol l'escriptura, aquest no gosa, per temor, demanar-la —més aviat exigir-la, tal com es fan les coses— en català? Ens trobem davant una militància insidiosa, un *apostolat* lingüístic²⁵ discret però efectiu de molts notaris? No s'assembla molt això a aquella Instrucció de Felip V de 1717 als corregidors que els encomana que introdueixin la llengua castellana de forma que «*se consiga el efecto sin que se note el cuidado*»?²⁶ L'afirmació de Congost sobre «la rutina de molts notaris i la indiferència de molts clients» podia ser vàlida per a la Segona República —època a la qual l'autora no es refereix—, però ho és molt menys per a la realitat actual de la qual l'autora ho predica.

23. V. supra n. 3.

24. La Sentència 67/1983, de 22 de juliol, del Tribunal Constitucional ha implicat que, quan l'article 24.1 de l'Estatut d'autonomia de Catalunya del 1979 diu que «Els Notaris i els Registradors de la Propietat i Mercantils seran nomenats per la Generalitat» només doni a la Generalitat la facultat de publicar-ne el nomenament al DOG; comparem la redacció d'aquest article amb la de l'equivalent de l'Estatut de 1932 —art. 12—, força més precís. V. Josep M. PUIG SALELLAS, *Catalunya: la penúltima cruïlla*, Barcelona, 2003, p. 178-180.

25. En expressió polèmica d'un notari actual.

26. ACA, RA, *Villetes*, ref. 361, f. 226 (citat per Joan MERCADER, *Felip V i Catalunya*, p. 81-82, núm. 197).